

NEOLİBERAL FEMİNİZM VE İNSAN SERMAYESİNİN GELECEĞİ

Catherine Rottenberg²

Çeviren: Öykü Tümer

Başta Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleri olmak üzere, feminizmin ana akım medya, popüler kültür gibi geniş kitlelere ulaşan kamusal alanda tekrardan konuşulur ve tartışılır hale geldiği tespitinden hareket eden Rottenberg, son birkaç yıldır yükselişe geçen bu yeni feminizmin farklı ırk ve sınıf aidiyetlerine sahip kadınlar için neler talep ettiği ve ne gibi çözümler sunduğu hakkındaki görüşlerini eleştirel bir yaklaşımla kaleme alıyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde 2010'lu yılların başlarıyla ortası arasında, bu konu üzerine çıkan çoksatan kitapların ve ana akım medyada çıkan makale ve yazıların incelemesi üzerine kurulu bu çalışma, bir yandan yazarın neoliberal olarak tanımladığı bu yeni feminizmin, değişen sevgililik ve aile ilişkileri, annelik deneyimi ve bakım işleri, iş hayatı ve kariyer endişesi bağlamında kadınlar için nasıl bir bugün ve gelecek vadettiğini tartışmaya açarken bir yandan da neoliberal feminizmin gündemine almadığı, hakkında konuşmadığı kadınların kimler olduğu sorusunun peşinden gidiyor.

Harry Potter filmlerindeki Hermione Granger rolüyle tanınan ve kısa süre önce Birleşmiş Milletler Kadın Birimi'nin İyi Niyet Elçisi olarak seçilen Emma Watson, 2014 yılının Eylül ayında Birleşmiş Milletler'in genel merkezindeki bir toplantıda kalabalık bir dinleyici kitlesinin önünde kendini feminist ilan ettiğinde sadece orada bulunan kişilerin coşkulu alkışlarını değil aynı zamanda ana akım ve popüler medyanın da övgüsünü topladı. Yirmili yaşlarında olan Watson güçlü uluslararası aktörlerle dolu bir salonda kendini bir feminist olarak adlandırmaktan gurur duyduğunu ilan etti ve feminizmin popüler olmayan bir kelime haline gelmesine rağmen bu durumun "kendisi için kafa karıştırıcı olmadığını" söyledi.³ Watson'ın gergin olmasına rağmen son derece özgüvenli bir konuşma yaptığı bu video YouTube üzerinden internette yayıldı ve 7 milyonu aşkın kişi tarafından izlendi. Watson'ın konuşmasının ardından, kamusal alanda görünürlüğe sahip Batılı kadınların kendilerini açıkça feminist olarak tanımlamasının nihayet makul karşılandığı tarihsel bir ana tanıklık ettiğimizi söyleyebiliriz.

Watson'ın konuşması postfeminist topluma geçtiğimizi iddia eden eleştirel düşünürlerin aceleci davrandıklarını da göstermiş oldu. *Postfeminist* terimi akademik literatürde Batı'daki (özellikle de İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki) feminizmin farklı veçhelerini içerirken, eşzamanlı olarak toplumsal cinsiyet adaleti için mücadele eden feminist harekete duyulan ihtiyacı reddeden bir söylemsel kuruluşa ve hassasiyete gönderme yapmak için genellikle eleştirel bir biçimde

kullanılmaktadır (Gill 2007; McRobbie 2009). Bir başka ifadeyle, postfeminizm teriminden kadınların birey olarak güçlenmesine ve onların tercihlerinin önemine odaklanan bir feminizm anlaşılmalı; bu terimin feminizmi zaten halihazırda gerçekleşmiş, amaçlarına ulaşmış ve dolayısıyla geçmişte kalmış ya da artık ihtiyaç duyulmayan bir şey gibi gösterdiği düşünülmektedir. Basit bir antifeminizmden ziyade, postfeminist çağ “feminist ve antifeminist görüşlerin birbirine girdiği” karmaşık bir yapı olarak ortaya çıkar (Gill 2007, 161).

Ancak, Watson’ın kamusal mecrada kendini feminist olarak tanımlaması ve aldığı tepkilerin çoğunlukla olumlu olması, postfeminist bir çağda yaşadığımız iddialarıyla çelişmektedir.⁴ Watson’ın açıklamalarını feminizmin yeniden önemli ve etkileyici bir söylem olarak ortaya çıktığı daha geniş bir kültürel bağlama (özellikle de ABD bağlamına) yerleştirdiğimizde, bu çelişki daha da kuvvetlenir. Birkaç yıl gibi kısa bir süre içerisinde ana akım medyanın yoğun ilgisini çeken, feminizm tartışmalarını yeniden alevlendiren ve kendini feminist ilan eden manifestolar dolaşıma girdi. Bu manifestolar çoğunlukla orta sınıf kadınların neden aynı anda hem kariyer yapmaya hem de çocuk yetiştirmeye çabaladıkları sorusu etrafında dolaştı. Bunlardan ikisinin, güçlü kadınların kamusal olarak ve utanmadan kendilerini feminist olarak tanımlamaları akımını başlattığı söylenebilir: Anne-Marie Slaughter’ın 2012 yazında *Atlantic*’te yayımlanan “Why Women Still Can’t Have It All” [Neden Kadınlar Hâlâ Her Şeye Sahip Olamıyor] başlıklı makalesi ve bundan sadece birkaç ay sonra çıkan Sheryl Sandberg’in çoksatan kitabı *Lean In: Women, Work, and the Will to Lead* [Türkçesi: *Lean In: Sınırlarını Zorla – Kadınlar, İş ve Liderlik İsteği*, Çev. Zeynep Yılmaz, CEO Plus Yayınevi, 2014] (Slaughter 2012; Sandberg 2013). Bu yeni gelişmeleri birlikte ele aldığımızda tartışmalı bir postfeminist andan feminist bir ana (geri) döndüğümüzü görmekteyiz. Bu anda feminizm sadece hâlâ gerekli görülmemekle kalmayıp giderek artan oranda ana akım haline gelmektedir.⁵

Emma Watson HeForShe kampanyası kapsamında yaptığı kısa fakat coşkulu konuşmasında erkeklerin cinsiyet eşitsizliğiyle mücadeleye katılmaları gerektiği üzerine yoğunlaşmış, güçlü ve özgüvenli kızlardan bahsederken “patron” tabirini kullanmaya son vermelerini söylemişti. Slaughter ve Sandberg ise biraz daha farklı feminist çözüm önerileri sunuyor ve bunları uyumlu bir denge etrafında kuruyorlar mesela, kadınların çocuk yetiştirme ve aile hayatından vazgeçmeden tatmin edici bir kariyer sahibi olma becerilerini güvence altına alacak yollar öneriyorlar (Rottenberg 2014a). Elbette bunlar tartışmadan ve yüzleşmeden kaçan “uyumlu feminizmler” (McRobbie 2013, 135). Neticede ve şaşırtıcı olmayan bir biçimde, bu kamusal feminist açıklamalar postkolonyal feministler tarafından sert bir şekilde eleştirildi.⁶ Slaughter ve Sandberg’in manifestoları aynı zamanda “aşağıya damlatan”⁷ bir şirket feminizmi savunusu

olmakla eleştirildi (Eisenstein 2013; ayrıca bkz. Huffer 2013). Yine de her ne kadar hatalı tanımlanmış veya sulandırılmış olursa olsun bu, feminizmin ABD’de eşine rastlanmamış bir popülerlik dalgası deneyimlediği gerçeğini değiştirmiyor. Gazeteci ve tanınmış feminist blog yazarı Jessica Valenti geçtiğimiz 20 yıla kıyasla bugün çok daha fazla sayıda genç kadının feminizm hakkında araştırdığını, düşündüğünü ve kendini feminist olarak tanımladığını savunuyor (Valenti 2014). Diğer bir deyişle, feminizme yeni bir yaşam verildiğini söyleyebiliriz.

İlerleyen sayfalarda ABD’deki basılı ana akım medyada gündeme taşınanlar üzerinden feminizmin bu yeni yaşamını daha yakından sorgulayacağım; bunu yaparken bu yeni feminist söylemin bir araya getirdiği tartışmaların merkezinde bulunan bazı terimler, kavramlar ve idealleri inceleyeceğim. Rosalind Gill (2007) ve Angela McRobbie (2013, 2015) gibi kültür ve medya kuramcılarının görüşlerinden hareketle, yaygın bir şekilde dolaşıma giren bu popüler mecraların belirli kültürel hassasiyetleri kayıt altına aldığını ve (yeniden) ürettiğini öne sürüyorum. Bu ana akım makalelerdeki iddialar her ne kadar bazen şüpheli araştırmalara dayanıyor olsalar da bu makalelerin yine de kültürel bir geçerliliği var. Akademisyenler hem Slaughter hem de Sandberg tarafından harekete geçirilen bu retoriğin sadece ABD’deki eski aile-iş yaşamı tartışmasını yeniden canlandırmakla kalmadığını, *dengenin* feminist bir ideal ve dolayısıyla en büyük feminist önceliklerden biri olarak tanımlanmasına da yardımcı olduğunu gözlemlediler. Denge söylemi bir yandan kadınları kariyerlerine yatırım yapmaya ve burada yükselmeye teşvik ederken diğer yandan onları uzun zamandır liberal feminizmin amaçlarından biri olan benlik algısını geliştirmeye cesaretlendirdi. Ancak öte yandan, denge söylemi kadınların çocuk sahibi olmaları gerektiği (ve hatta bunu istemeleri gerektiği) konusundaki normatif beklentiyi yeniden dayattı (Rottenberg 2014a). Denge denkleminin bu ikinci bölümü, yani annelik beklentisi (çocuğunun başından ayrılmayan ya da çocuğuna yoğunlaşan bir annelik olabilir), feminist söylemin parçası haline geldi ya da en azından bu anlayış içinde bulunduğumuz zamanın ana akım bilincine sızdı. İlaveten, Sandberg ve Slaughter’ın yazılarında da görebileceğimiz feminizmin bu en yeni biçimi, özellikle kariyer basamaklarını tırmanan, hırslı kadınlara yönelik daha dikkatli, açık bir hitabet geliştirdi (McRobbie 2013). Bu, daha az ayrıcalıklı veya “tuttuğunu koparan” kategorisine girmeyen kadınlara karşı sorumluluklarından azade, orta sınıf olmaktan gocunmayan bir feminizmdir (McRobbie 2013, 120).

Günümüzde feminist olduğunu kamusal olarak beyan edenlerin sayısındaki artışı ve feminizmin (ana akımda) görünürdeki kucaklanışını incelerken, birbiriyle ilişkili üç iddiada bulunuyorum. Bunlardan ilki, dengeyi normatif çerçevesi ve nihai ideali olarak sunan yeni bir feminizmin yükselişidir. Akademisyenler (Fraser 2013; Orloff ve Schiff 2014; Prügl 2015) ana akım liberal

feminizmin neoliberalizme yaklaşma sürecini detaylarıyla zaten açıklamış ve bu yakınlaşmanın, kimliği maliyet-kazanç hesabı üzerine kurulu, bireyleşmiş bir feminist özne ürettiğini iddia etmişlerdi (Rottenberg 2014b). Ancak bana göre, bu neoliberal feminist söylem aynı zamanda orta sınıf kadınlar için yeni bir tür neoliberal yönetimsellik türü de üretmektedir. Bu söylem, gelecek riskleri yönetme (örneğin, Beck 1992) üzerine kurulu olmaktan ziyade gelecekteki bireysel tatmini sağlama vaadi, ya da daha doğru bir ifadeyle, titizlikle tasarlanmış bir kariyer ve annelik sıralaması ve hatta gelecekte elde edilecek daha yüksek getirinin bugün yapılan akılcı (öz)yatırım ile güvence altına alınması üzerine kuruludur. Diğer bir ifadeyle, günümüzde denge söylemindeki zamansal bir kaymaya tanıklık etmekteyiz. Basamakları tırmanan orta sınıf kadınlar önce kendilerine ve kariyerlerine yatırım yapma, anneliği ise hayatın daha ileri bir safhasına erteleme yönünde giderek daha fazla teşvik ediliyorlar.

Denge söylemindeki çarpıcı zamansal kaymayı göstermek üzere iki temsili örnek sunuyorum: üniversite kampüslerindeki yüksek potansiyelli genç kadınlar arasında yüceltilen takılma kültürü ve yumurta dondurmanın Facebook gibi şirketlerin sağladığı haklar arasına girmesi. Sandberg ve Slaughter böyle bir dengenin günümüzde mümkün olduğunda ısrar etseler de geçtiğimiz birkaç sene içerisinde ana akım medyada dengenin sunulma şeklinde fazla dikkat çekmeyen ama önemli bir dönüşüm olmakta: Bugün gerçekleşecek bir girişimden, gelecek için bir vaade doğru olan bir dönüşüm. İş-aile dengesi söylemindeki zamansal kaymayı açığa çıkartarak, neoliberal aklın “gelecek” aracılığıyla yapılandırılan yeni bir “kendilik teknolojisinin” (Foucault 1988) nasıl işlediğine dair bir yaklaşım elde edebiliriz.

İkincisi, bu geleceğe yönelik dengelenme vaadinin, kadınları neoliberal insan sermayesine dönüştürmeyi amaçlayan henüz tamamlanmamış bir sürecin parçasını oluşturduğunu öne sürüyorum. Eğer neoliberalizmin dünyamızın her alanını yavaşça sömürgeleştirdiği (Harvey 2005) doğruysa, o zaman insan özneleri de Wendy Brown’ın insan sermayesi olarak tanımladığı “amacı simgesel kredi notunu artıracak ve yatırımcıları çekecek şekilde kendine yatırım yapan” varlıklar (2015, 33) olarak yeniden üretilmektedirler. Kariyer basamaklarını tırmanan kadınları bir zamanlar doğum yapmak için en uygun görülen yaşlarında kendi portföylerini oluşturmak ve kendilerine yatırım yapmak konusunda teşvik etmek, kadınların, özellikle de orta sınıf kadınların, insan sermayesi olarak tanımlanmasına neden oluyor. Diğer yandan, çocuk doğurmak bu dönüşüm sürecinin önünü tıkayan taş olarak algılanmakta ve özellikle de çocuk doğurmak ve beraberinde gelen bakım işleri neoliberal mantığın tamamen dışında bırakılmış durumda. Bu mantık kadınları insan sermayesine gittikçe daha fazla dönüştürdüğünden, kadınlarla çocuk doğurma ve bakım işleri arasındaki bağ giderek zayıflıyor. Bir başka ifadeyle, çocuk doğurmak ve

bakım işleri, zaten kariyer için yeterince tırmalamadıkları ve sorumluluk almadıkları için harcanabilir görülen diğer kadınlara devredilmiş durumda. Ortaya çıkan neoliberal düzen belirli bir kesime mensup özneler arasındaki toplumsal cinsiyet farklarını, hatta cinsel farkları silikleştirirken aynı zamanda ırk ve sınıf temelinde yeni tür cinsiyet sömürüleri üretiyor.

Son olarak, gelecek mefhumunun işleyişinin neden neoliberal feminizm için ayırt edici olduğu üzerinde duruyorum. Bu feminizmin bir yandan neoliberal projenin ilerleyişini kolaylaştırırken diğer yandan neoliberal mantığa içkin bir kırılmayı da ortaya çıkardığını ileri sürüyorum. Bu kırılma tam olarak, cinsel işbölümünün yok olmaktan ziyade çeşitli ve karmaşık şekillerde (yeniden) doğallaştırılmasından ötürü çocuk doğurma meselesinin neden olduğu ikilemin yol açtığı orta sınıf kadınların insan sermayesine devşirilmesi sürecinin hâlâ tamamlanamamasından kaynaklanıyor.

Dengelenmiş feminist

Her ne kadar ABD'deki iş-aile dengesi mefhumunun izini 1980'li yılların başlarına kadar sürebilsek de (bu kavram Arlie Hochschild'ın çöksatan kitabı *The Second Shift* [*İkinci Vardiya*] ([1989] 2003) ile tedavüle girdi), iş-aile dengesinin zorluğu hakkındaki feminist tartışma açıkça Slaughter'ın "Why Women Still Can't Have It All" makalesi ve Sandberg'in *Lean In* kitabıyla yeniden alevlendi. Slaughter eskiden ABD Dışişleri Bakanlığı'nda politika planlamasından sorumlu direktör ve aynı zamanda Princeton Üniversitesi'nde profesörken, Sandberg ise Facebook'ta operasyonlardan sorumlu yöneticiydi. Her iki feminist manifesto da inanılmaz sayıda insan tarafından okundu, pek çok tartışma ortaya çıkardı ve medyanın ilgisini fazlasıyla çekti. Ayrıca feminist devrimin nasıl, neden ve hangi yollarla duraksadığına dair eski tartışmayı da yeniden alevlendirdi (örneğin, bkz. Coontz 2013).

Her ne kadar bu iki metnin öne çıkardığı temalar farklı olsa da ve her ne kadar medyada karşıt iki kutbu temsil ettikleri ısrarla savunulsa da her ikisinin de feminist idealleri son kertede aynı: kadınların başarılı bir kariyere ve (hetero)normatif bir aileye sahip olmalarını sağlamanın yanı sıra her ikisine de aynı anda sahip olmalarına imkân yaratmak. Yöntemler farklılaşabilir ancak her ikisinin de inancı, potansiyeli yüksek kadınlar bir kere kendi hırslarının peşinde gitme ve bunları gerçekleştirme işini üstlendiklerinde (Sandberg) ya da kariyerlerinin öncelikli olduğuna dair normatif beklentiyi yeniden düşündüklerinde (Slaughter) tüm kadınların güçleneceği ve mevcut iş-aile dengesine dair mutsuzluklarından sıyrılacakları yönünde. Eleştirmenlerin de hemen fark ettiği üzere, kariyerdeki yükselişle aileyi dengelemek ancak (belki) en tepedeki yüzde 1'lik kesim için erişilebilir bir hedef (bkz. Eisenstein 2013; Huffer 2013; Rottenberg 2013). Ne zaman ki denge

dışarıda tutulup gelecek için bir vaat haline geliyor, o zaman bu norm tüm orta sınıf kadınlar için görünüşte ulaşılabilir bir amaca dönüşüyor. Zaten, bu denge ideali önceden tasarlanmış ve planlanmış geleceğe sadık kalan kadınlar için duygusal olarak yakalanması zor, bireysel ve kültürel bir ödül olarak hizmet ediyor. Doğru iş-aile dengesini bularak mutluluğa erişileceği düşüncesi tüm azimli orta sınıf kadınları şekillendiren normalleştirici bir matris haline geliyor ve kadınların hırslarını, arzularını ve davranışlarını yönlendirmeye ve biçimlendirmeye yardımcı oluyor.⁸

İş-aile dengesi tartışması çok yeni olmamakla birlikte tartışmanın yeniden ortaya çıkışının zamanlamasını ve feministlerin bunu nasıl bir çerçeveye oturttuğunu biraz açmalıyız. 1990’larda ve 2000’li yılların başlarında, liberal feminizm, özellikle de popüler medyada ve bu medya aracılığıyla, büyük ölçüde bir “seçim feminizmi”ne ve sonrasında da bir tercih olarak postfeminizme dönüşmüştü (Gill 2007; Orloff ve Schiff 2014; Rodier ve Meagher 2014). Ancak, ABD’deki orta sınıf iyi eğitilmiş kadınlar için tercih feminizminden nihayetinde geriye kalan bu kadınların son derece talepkâr bir kariyerle aile hayatı arasında tercih yapmaları yönündeki beklentiydi. Kadınlar her ikisinin birden peşinden gitmek için teşvik edilmedi. Bu durum, ABD ana akım medyasının verdiği isimle anne savaşlarının, yani evde kalıp çocuklarına bakmayı tercih eden iyi eğitilmiş kadınlarla çalışan anneler arasındaki çatışmanın giderek daha fazla mercek altına alınmasıyla daha da görünür oldu. Özgürleşmiş kadınların artık kariyer ve annelik konusunda bir seçim şansı vardı ancak seçenekler sadece bu ikisiydi. Dahası, medya kadınların artık mutlu mesut bir şekilde hızla tırmandıkları kariyer basamaklarından inebileceklerini (ve hatta inmeleri gerektiğini) ve evde kalmayı tercih edebileceklerini, çocuklarının doğumlarından sonraki ilk yıllarda çalışmayı tercih eden iş kadınlarının ise çocukları pahasına kariyerlerini öncelendiklerini ima etti (McRobbie 2013, 131).

Bu, tam olarak, Lisa Belkin’in oldukça iyi eğitim almış olmalarına rağmen çocuklarıyla tam zamanlı evde kalmaya karar veren kadınlar üzerine yazdığı büyük etki ve tartışma yaratan “The Opt-Out Revolution” [Feragat Devrimi] (2003) makalesinin *New York Times*’da yayımlandığı zamanlardı.⁹ Belkin’in görüşme yaptığı kadınların her biri (yüksek derecelerle olmasa da) seçkin üniversitelerden mezun olmuşlardı ve hızlı yükselişlerinden vazgeçme veya küçük çocuklarıyla evde kalma kararlarını bir tercih olarak nitelendiriyorlardı. Belkin bunu şöyle ifade ediyor: “Bu kadınlar ‘yukarı’ baktıklarında, oraya çıkmak için yapmaları gerekenleri yapmak istemediklerine karar veriyorlar.” Makale için görüşülen kadınlardan biri şöyle diyor: “Bugün kadınlar olarak feminizmi bu ‘tercih’ için verilen bir mücadele olarak görüyoruz. Bizler için çalışmak istediğimizde çalışmayı tercih etme özgürlüğü hayatlarımızdaki feminist gerilimdir.” Aslında gazeteci Judith Warner’ın da hatırlattığı üzere, bugünden geriye bakınca, medyanın çalışma hayatından vazgeçme

devrimini heyecanla öne çıkardığı o dönemde, Iris Krasnow'un 2000 yılında yayımlanan *Surrendering to Motherhood* [*Anneliğe Teslimiyet*] kitabı gibi, iş hayatından vazgeçip evde olmanın getirdiği özgürleşmeyi anlatan amı türündeki kitapların çok fazla okuyucusu vardı (Warner 2013). Warner ayrıca yine aynı yıl yapılan Genel Toplum Anketi'ne katılanların yaklaşık yüzde kırkının annenin çalışmasının çocuk için zararlı olduğuna inandığını söylüyor.

Geçtiğimiz son on yılda ABD'deki bu “ya iş ya aile” söylemi gücünü kaybederek yerini denge söylemine bıraktı. Sadece on yıllık bir zaman zarfında yukarıda sözünü ettiğimiz kadın topluluğu arasındaki çatışmanın ana akım medyadaki temsili değişti. Görünen o ki, en azından söylemsel düzlemde, evde oturan orta sınıf anneler gözden düşerken, kendini feminist olarak tanımlayan, tuttuğunu koparan çocuklu kadınların popülerliği yükselişe geçti. Slaughter ve Sandberg'in metinleri hem bu değişimi kayıt altına alıyor hem de son dönemde yükselen feminizm tartışmalarını tekrardan alevlendirmeye ve çerçevesini çizmeye yardım ediyor. Bu dönüşümü, ekonomik baskıların ya da ekonomik küçülmenin basit bir sonucu olmaktan ziyade, liberal feminizmin mutasyon geçirerek neoliberal bir feminizme dönüşmesi olduğu kadar, neoliberal rasyonalitenin ve yönetimselliğin (yönetimsellik kelimesini Foucault'nun kullandığı şekliyle yani “davranışı yönetme”yi düzenlemek anlamında kullanıyorum, [Gordon 1991, 48]) sağlamlştırılmasının bir etkisi olarak da yorumluyorum. Aslında, 2010'dan bu yana denge fikrini tartışmaya açan çeşitli makaleleri inceleyince, sadece “ya iş ya aile” söylemindeki dönüşümü görmüyoruz. Aynı zamanda, iş ve kariyer arasındaki dengeyi her bir kadının kendine has ve onu mutlu edecek bir şekilde kurmakla yükümlü olduğu mesajının alttan alta verildiğine de tanıklık ediyoruz. Kadınların bunu başarabilmelerinin tek yolu ise geleceklerini çok iyi bir biçimde ve silsile halinde programlamaları ve planlamaları.

Stephanie Coontz'un 2013 yılında *New York Times*'da çıkan “Why Gender Equality Stalled” [Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Neden Hız Kaybedip Durdu] başlıklı makalesinde, son yirmi yılda, kadınlara, onların kariyerlerine ve aile ilişkilerine dair kültürel tavrın çok ciddi bir biçimde değiştiği vurgulanıyor. Coontz şu verinin altını çiziyor: “1997'de, 18 ila 34 yaşındaki kadınların yüzde 56'sı ve orta yaş ve üzeri kadınların yüzde 26'sı aile kurmanın yanı sıra yüksek maaşlı işlerde başarılı olmanın hayatlarında ‘çok önemli’ veya hayatlarındaki ‘en önemli şeylerden biri’ olduğunu söylerken; 2011'de genç kadınların tam üçte ikisi ve daha ileri yaşlardaki kadınların yüzde 42'si bu duyguyu ifade ediyor.” 2013'te *New York Times*'da yayımlanan Warner imzalı bir diğer makalenin başlığı ise, âdeta postfeminist dönemin sonunun ve feminist döneme (geri) dönüşün habercisiymişçesine “The Opt-Out Generation Wants Back In” [İş Hayatından Vazgeçen Kuşak Oyuna Geri Dönmek İstiyor]. Warner'ın görüşme yaptığı kadınlar işi bırakmadan önceki

pozisyonlarına dönmek istemedikleri konusunda oldukça netler, ancak çocuklarının yaşlarının küçük olmasından ötürü hem çocuklarıyla vakit geçirebilecekleri hem de kendilerini entelektüel olarak tatmin edecek, maaşı iyi olan ve ilerlemelerine izin verecek esnek bir işe geri dönebilmeyi arzuladıklarını belirtiyorlar.

Burası tam olarak denge teriminin bir çözüm ve feminist bir ideal olarak tartışmaya girdiği nokta. Warner'ın makalesinin Slaughter ve Sandberg'in manifestolarıyla aynı zamanda yayımlanması tesadüf olamaz. Aslında, kaypak mutlu denge ideali böylece karmaşık bir kültürel ağ içerisinde diğer *New York Times* makaleleri, *Lean In* ve "Why Women Still Can't Have It All" arasındaki bağlantı olarak görülebilir. Bütün bu çalışmalar güncel ve giderek daha fazla yaygınlaşan ana akım feminizmi (yeniden) üretiyor. *Denge* tam olarak günümüzün özgürleşmiş orta sınıf kadınlığının iki ucu arasında başarılı bir pazarlık vaadi: Bir yanda kariyerine yatırım yapmanın önemi, diğer yanda her şeyi kontrolü altında tutan bir anne olmanın önemi. Aslında, geçtiğimiz birkaç yılda, ilerici ya da özgürleştirici feminist çözüm önerisi olarak denge popüler tahayyüle nüfuz etti ve iyi eğitilmiş kadınlar için iş ile aile arasındaki çatışmanın nasıl çözülebileceğine dair tartışmalarda rol oynadığı gibi çeşitli ana akım temsillerin arka planı olarak da hizmet etti (Rottenberg 2014a). Ancak günümüzde, söylemsel düzeyde, dengeyi gelecek için bir vaat olarak git gide daha fazla sunan başka bir dönüşüm de tespit edilmekte.

Neoliberal feminizm ve gelecek

Slaughter ve Sandberg'in metinleri yayımlanmadan önce, *New York Times*, *Washington Post*, *Huffington Post* ve *Atlantic* gibi ABD'nin pek çok ana akım ve hatta ilerici medyasında iş-aile dengesi kavramının kadınlar açısından farklı yönleriyle irdelendiği bir yığın makale çıktı. Üniversite kampüslerindeki takılma kültürü ve kurumsal iş dünyasında sunulan sağlık sigortalarının yumurta dondurmayı içermesi üzerine olan farklı makaleler incelendiğinde, berrak bir şablonla karşılaşıyoruz: iyi eğitilmiş kadınların aile kurmayı düşünmeden önce kendi kariyerlerini oturtmaları yönünde belirgin ve artan bir baskının yanı sıra bu hayat tarzının, açıkça teşvik edilmese bile, kültürel olarak daha fazla kabul edilmesi. Bu profildeki kadınlar için çocuk sahibi olmanın otuzlu yaşların başlarına ertelenmesinin en uygun zamanlama olduğu ve gelecekte ideal bir denge yakalama şansının böylece daha yüksek olacağı giderek daha fazla kabul görüyor.

Kate Taylor, 2013 yılının Temmuz ayında *New York Times*'da yayımlanan makalesinde seçkin üniversitelerde okuyan orta sınıf lisans öğrencisi kadınlar arasında artış gösteren bir olgudan bahsediyor (Taylor 2013; ayrıca bkz. Marcotte 2012). Sandberg ve Slaughter gibi kadınları kendilerine rol model alan başarılı kadın öğrencilerin artık, gelecekteki kariyerleri için gerekenlere

odaklanma ihtiyacı hissettikleri üniversite yıllarında, sevgililik ilişkilerine yatırım yapmakla ilgilenmediği söyleniyor. Taylor'ın görüşme yaptığı kadınlar yirmili yaşlarını kimsenin ayaklarına dolaşmadığı bir mücadele dönemi olarak nitelendiriyorlar: Hong Kong'daki bir bankada bir yıl çalışıp oradan işletme eğitimi için okula döndükleri, sonra da New York'ta kurumsal bir işe girdikleri bir dönem. Makaleye göre, kadınlar on yıllık bu süreci kendilerine yatırım yaptıkları bir dönem olarak geçirmeye ihtiyaç duyuyorlar. Çünkü nasıl olsa, bir kere sağlam bir kariyer yaptıktan sonra, kocaları ve çocuklarına ayıracakları bolca zamanları olacağını düşünüyorlar. Bu genç kadınların çoğu için bütün bu geçişlerin yaşandığı dönemde bir ilişkinin yükünü çekme fikrini hayal etmek oldukça güç. Dahası, Taylor bu kadınların cinsel ilişkilerden bahsederken “maliyet-kazanç” hesabı tuttuklarını söylüyor. Yetişkin hayatlarının ilk on yılında bir ilişki için çaba harcamak yerine takılmak, riskleri azaltırken yatırım maliyetlerini de düşürüyor. Özbakım, uzun süreli birliktelik taahhüdü olmayan cinsel ilişkilerden alınan haz ve kariyerlerinde ilerlemek için yaptıkları yatırım kadınların tercihlerinin ardındaki güdüler olarak karşımıza çıkıyor. Makalenin vardığı nihai sonuç ise, hayatlarının bu evresindeki kadınlar için çocuk sahibi olmanın son derece uzak bir fikir olduğu.

Üzerinde özellikle durulması gereken önemli bir husus da bu kadınların denge denkleminde aileyi tamamen çıkarmadıklarıdır. Taylor'ın görüşme yaptığı kadınların çoğu evlenmek istediklerini fakat anneliğin otuzlu yaşların başlarına kadar gündemlerinde olmadığını ısrarla belirtiyor. Ancak, görüşmecilerden bir tanesi bile çocukları doğduktan sonra evde kalma ihtimalini dile getirmiyor. Ayrıca, bu genç kadınlar kendilerini feminist olarak tanımlıyorlar ve görüşmelerden de anlaşılacağı üzere, geleceklerini dikkatlice planlama erdemine gönülden inanıyorlar. Bu da ancak bugünden başlayarak sağlam bir profesyonel özgeçmiş oluştururken aile hayatını ileriki yıllara ertelemekle mümkün.

Taylor'ın takılma kültürü üzerine *New York Times*'de yayımlanan makalesi Hanna Rosin'in çokça konuşulan yazısının üzerine geldi. *Atlantic*'teki yazısında Rosin (2012) lisans öğrencileri ve yirmili yaşlarının sonuna yaklaşan mezunlar arasındaki takılma kültürünü konu alıyor. *The End of Men [Erkeklerin Sonu]* başlıklı tartışmalı kitabıyla tanınan Rosin, bu kitap üzerine olan yazısında şöyle diyor: “Cinselliğinin doruğundaki bekâr genç kadınlar, yani yirmili yaşlarda olanlarla otuzların başındakiler, tarihte ilk defa kendi yaşları erkeklerden ortalama daha başarılılar.” Bu iddia biraz şüpheli gözükse de Rosin kültürel normlardaki bir değişikliğe işaret etmekte. Metin üniversite ve üniversite sonrasında yaşanan takılma kültürünün gelişimini feminizmin ve cinsel devrimin bir parçası olarak tanımlıyor. Rosin bu olağanüstü özgürlüğün sadece doğum kontrol hapları ve kürtaçın yasallaşmasıyla değil, yeni bir cinsel özgürlük alanının (evliliği erteleyebilmeye,

eğitimi ve kariyeri engellemeyecek kısa süreli ilişkiler kurabilmeye imkân sağlayan) oluşması sayesinde mümkün olduğunu söylüyor. Taylor'a benzer bir biçimde, Rosin de şu sonuca varıyor: "Günümüzde üniversiteli kızlar için kendileriyle evlenmek isteyen ciddi bir aday, 19'uncu yüzyılda yanlışlıkla hamile kalmanın yerini aldı: her ne pahasına olursa olsun kaçınılması gereken bir tehdit, umut vadeden bir geleceğin önündeki engel." Bu makalelerde görüşülen kadınlar kendi yaş ve ırk gruplarını temsil eden örneklemeler olmasalar da aslında bu makalelerin kendisi bir nevi kültürel işlev görüyor. Her ikisindeki dil maliyet-kazanç ve özyatırım üzerine kurulu. Taylor'ın makalesinde olduğu gibi, Rosin'in metnindeki kadınlar için de umut vadeden gelecek, hem başarılı bir profesyonel iş yaşantısını hem de tatmin edici bir aile yaşantısını içermekte. Ana akım kültürel ve feminist beklentiler (bu ikisi tuhaf bir şekilde birbirine yaklaşmakta) kadınların hâlâ bir aile hayatları olabileceği ve olması gerektiğini öne çıkarırken, genç orta sınıf kadınlar denklemin bu kısmını profesyonel imkânlarını geliştirene ve bireysel portföylerini oluşturana dek ötelemeye teşvik ediliyorlar. Böylece, kariyer yapmak mutlaka aile hayatının önüne geçmemekte (en azından şimdilik) ancak dengenin askıya alınması denklemin annelik meselesine ilişkin kısmını ertelemektedir.

İyi planlanmış bir hayat üzerindeki vurgu ve özyatırıma verilen önem, ana akım medyanın ilgisinin üniversite öğrencilerinden yirmilerin sonuyla otuzların başlarındaki iş kadınlarına kaymasıyla ortaya çıktı. İlginin bu şekilde kayması elbette ki bir tesadüf değil. ABD'deki üniversite kampüslerinde ortaya çıkan cinsel saldırı skandalları, Rosin'in birkaç yıl önce yaptığı gibi, takılma kültürünü methetmeyi zorlaştırdı. Üniversite yönetimlerinin cinsel saldırı vakaları karşısında gösterdikleri becerisizliğe karşı toplumsal bir tepkinin oluşması, kampüslerdeki cinsel istismarın örtbas edilme tarihinin bir nebze ifşa olması ve ülke çapında yükselen öğrenci hareketlerine rağmen ana akım medya, odağını bu cinsel saldırı skandallarından uzak tuttu. Ancak, bir yandan kariyer peşinde koşarken bir yandan gelecekte kuracakları ailenin planlarını yaparak, her ikisine de sahip olma azmiyle çalışan kadınların yüceltilmesi ise son bulmadı. Daha ziyade, müstakbel denge ideali söylemi kendisine yeni bir mecra buldu: yaşı biraz daha büyük, halihazırda çalışan kadınlar. Merceğin üniversiteli kadınlardan profesyonel kadınlara doğru kaymasıyla çocuk sahibi olma sorusu ve sorunsalı daha da ön plana çıktı.

Geleceğin toplumsal cinsiyetini kuramsallaştırmak

Pek çok siyaset ve kültür kuramcısı, neoliberal aklın, öznelere hesaplama yapan ve kendi düzenlemelerini oluşturan girişimciler olarak nasıl ürettiğini gayet ikna edici bir biçimde resmederken (Larner 2000; Brown 2003; McRobbie 2013) neoliberal akla mahsus zamansallık

üzerinde durmadıkları gibi gelecek ya da gelecek kazançlar üzerine yapılan güçlü vurgunun, Michel Foucault'nun (1988) "kendilik teknolojileri" diye adlandırdığı yeni yöneme nasıl giderek daha fazla hizmet ettiği üzerinde de pek durmadılar. Benim öne sürdüğüm görüş, neoliberal aklın "bugünkü sermaye değerini azami seviyeye çıkartacak şekilde davranması ve girişimcilik, özyatırım ve/veya yatırımcıları çekme usulüyle gelecekteki değerini . . . artırması beklenen" özneleri nasıl yarattığı (2015, 22) meselesini kuramlaştıran Wendy Brown'ın son yıllardaki çalışmalarından besleniyor. Ancak, ben bu neoliberal özne üretiminin anahtarı olarak gelecek seferberliğini merkeze almak istiyorum. Eğer Brown'ın da ısrarla iddia ettiği gibi neoliberal akıl piyasa modelini giderek daha fazla alana ve faaliyete yaydıysa ve eğer insanlar hızla kendilerine yatırım yapan sermaye haline geliyorlarsa, piyasa değerlerini zaman içinde sürekli yüksek tutmaya çalışıyorlarsa, o halde gelecek mefhumu, neoliberal yönetsellik mekanizmasının merkezindeymiş gibi gözükmektedir. Bu durum, bana göre en berrak şekliyle, kariyer basamaklarını tırmanan orta sınıf kadınlara hitapta ve neoliberal feminist öznenin üretiminde görülmektedir.

Gerçekten de gelecek üzerine yapılan açık vurguda şaşırtıcı derecede cinsiyetlendirilmiş bir yan var. Bir kendilik teknolojisi olarak gelecek, kariyerlerinde yükselen ancak her şeye sahip olmak istiyorlarsa biyolojik saatin çalıştığını unutmamaları gerektiği mütemadiyen kendilerine hatırlatılan kadınlara neoliberalizmin hitap edişinde en aşikâr şekilde görülüyor. Yüksek potansiyele sahip erkekler de kendine yatırım yapan insan sermayesi olarak şekillendirilmektedir. Ancak onların şekillendirilişinde gelecekte erişecekleri iş-aile dengesi için hayatlarını dikkatlice planlamaları gerektiğine yönelik açık tavsiyeler daha azdır. Bir kere hayatı silsile halinde planlama söz konusu olduğunda, tıpkı kadınlarda olduğu gibi, çocuk sahibi olmakla kariyeri bir arada idare etmeye odaklanılmıyor. Bunun yerine profesyonel gelişim ön plana alınmıyor.¹⁰ Dolayısıyla, kariyerlerinde yükselen erkeklerin stratejik olarak profesyonel gelişimlerine yatırım yapmaları yönündeki normatif kültürel görüşte bir yenilik yok. Sonuç olarak, gelecek mefhumunun işleyişi bana göre, erkeklere yönelik olarak daha az göze çarpmakta.

Kadınların anneliği ertelemesine dair artan ana akım kabul ve hatta vurgu dikkate alındığında, denge vaadinin geleceği, en azından feminist düşünürlere göre, son derece çarpıcıdır. Güçlü potansiyeli olan kadınları, (öz)yatırımlarının meyvelerinin tadına gelecekte sözümona varabilmeleri için bugün normatif bir güzergâha yönlendirme çabası, sadece profesyonel gelişim ve ilerleme reçetelerini değil aynı zamanda kendi doğurganlık becerilerini düzenleme ve sömürme ihtimaline yönelik tavsiyeleri de içermektedir. Kadınların kadınlar olarak değeri ve dolayısıyla bireysel gelecekleri ve kazançları hâlâ çocuk sahibi olabilmelerine bağlı (yani, kadınların

piyasadaki değeri, eskiden olduğu gibi hâlâ annelikle ilişkili) fakat bu bağlantı, en azından bazı kadınlar arasında giderek zayıflıyormuş gibi gözüküyor.

İlerleyen bölümde bu ayrıştırılmış ve cinsiyetlendirilmiş hitaba daha fazla değineceğim. Ancak şimdi Ulrich Beck'in (1992; ayrıca bkz. Adam, Beck ve Van Loon 2000) ünlü ifadesindeki risk yönetimi endişesinden ziyade gelecek vaadinin sermaye kazancını artırmasının, günümüzde anahtar role sahip bir kendilik teknolojisi olarak nasıl giderek daha fazla çalıştığı üzerinde durmak istiyorum. Potansiyeli yüksek kadınlar için, gelecekte elde edilecek kazançların vaadi açıkça her kadın bireyin kendi biricik hayat planına odaklanmasını güvence altına almasına yardımcı oluyor, kendi portföyünü oluşturarak bireysel sermayesini artırmasını teşvik ediyor. Bu durum, feminizmi siyaset dışına itiyor; liberalizmin evrensel eşitlik dilini kullanarak cinsiyetlendirilmiş tarihsel çelişkilerini ortaya çıkaran liberal feminizme içkin eleştiriyi bile ehlileştiriyor. Bu yeni feminizm türü bu süreçte ayrıca mekânı da yeniden düzenliyor, özel alan (ve kamusal alan) mefhumunu aşındırıyor. Pek çok radikal ve materyalist feminist, kamusal alan ile özel alan arasındaki ayrımın mekânsal ve kavramsal çöküşünü hayal etti. Ancak bugün tanıklık ettiğimiz şey, özel-kamusal ayrımını yeniden düşünmekten ziyade, bence, feminizmin özgürleştirici gücünün yavaş ve yıkıcı bir biçimde erozyona uğrayışıdır. Bu, liberal feminizmin stratejik olarak neoliberalizm tarafından kapsanması gibi basit bir mesele değildir; bilakis, özellikle de feminizmin pek çok türünde özgürleşmenin kadınların özel alan ile olan bağıni koparma ve kamusal alana çıkma becerisi olarak algılandığını düşünürsek, alternatif feminist sözcük dağarcığının istikrarlı bir şekilde boşaltılmasıdır (bkz. Scott 2011). Dahası, neoliberalizmin feminizmi sömürgeleştirme, eşzamanlı olarak, azimli oldukları için dönüştürülebilir kıymetli dişi özneler ile yetersiz azim ve sorumluluk duygusundan ötürü asla iflah olmayacak dişi özneler çoğunluğu arasında son derece açık bir ayrım üretiyor.

Yumurta dondurma

McRobbie'ye göre (2013), orta sınıfın heves uyandıran orta sınıf hayatının neoliberal normları günümüzde yoğunlukla kadınlara yöneltilmiş durumda çünkü aile yaşamını bir arada tutma sorumluluğunun son kertede kadınlarda olduğu düşünülüyor. İngiltere'de sosyal yardım programlarının kaynaklarının istikrarlı bir biçimde azalmasına paralel olarak neoliberalizmin yerini sağlamaştırmasının neticesinde aile günümüzde yönetilmesi gereken bir küçük işletmeymişçesine tasarlanırken, çocuklar da insan sermayesi olarak algılanıyor. Böylece, aile hayatı girişimcilik alanı haline geliyor ve tam zamanlı annelere daha fazla profesyonel statü veriliyor. İngiltere'de durum bu şekilde tanımlanabilirken ABD'de ise kadınların kendilerinin

insan sermayesi olduğu ve portföylerinin değerini artırmak için özyatırım yapmaları gerektiği söylemi güçleniyor. Bu da çocuklar ve aile hayatı meselelerinin nasıl yönetileceğine dair derin bir kararsızlık yaratıyor.

Anneliği gelecekteki tam olarak belirlenmemiş bir zamana ertelemeye dair yeni oluşan kabulün bir örneği de Facebook ve Apple gibi şirketlerin, kadın çalışanlarının yumurtalarını dondurma masraflarını karşılama kararları hakkında çıkan makalelerde görülebilir. *Guardian*'dan CNN'e pek çok mecrada 2014 yılının Ekim ayında yayımlanan bu makaleler hem Avrupa hem de ABD'de ateşli tartışmalara yol açtı. Bu makaleler Silikon Vadisi'ndeki pek çok şirketin çalışanlarına sunduğu haklar içerisinde yumurta dondurmanın da yer almasına yönelik yeni kurumsal politikalarını ifşa etti. Lisans ve lisansüstü öğrenciler arasındaki takılma kültürünü konu alan makalelere kıyasla bu metinlerde, kadınların ve ABD toplumunun kadınların profesyonel gelişimine verdikleri önemdeki artışa dikkat çekildi.

Hem makalelerin hem de bu kurumsal politikaların verdiği mesaj açıktır: kadınlar yirmili ve otuzlu yaşlarında kariyer yapmakla daha fazla ilgilenirken yine aynı kadınlar gelecekte bir gün çocuk sahibi olma ihtimalini de yitirmek istememektedirler. Çalışanlarına bu hakkı sunan şirketler aile hayatının önemini açıkça kabul ederken kadınların çocuk sahibi olmadan önce kariyer yapma arzularını da meşrulaştırırlar. Görüşme yapılan kadınlardan birinin de belirttiği üzere: “Üzerimdeki baskının ortadan kalkmasıyla kendimi son derece güçlenmiş hissediyorum ... Şimdi artık kariyerime odaklanabilirim ve çocuk sahibi olmadan önce, olmak istediğim kişi olabilirim!” (Ridley 2014).

Konuyu ele alan sayısız makale yumurta dondurmanın pahalı ve henüz deneysel bir aşamada olduğu konusunda uyarılarda bulunuyor. Bu yeni prosedürle yumurtalarını dondurmak için sıraya giren kadınların bugün itibarıyla kariyerlerinde oldukça yükselmiş kadınlar, başarılı hukuk firmalarının ortakları, hırslı aktrisler, tıp fakültesi sakinleri gibi yüzde birlik bir kesimden oldukları da bu makalelerde çokça vurgulanıyor. *New York Magazine* yazarı Sarah Wildman (2013) bu kadınların “feminizmin acımasız tuzağının son derece farkında olan kadınlar” olduğunu iddia ediyor. Bu tuzak, “doğurganlık için zaten kısa olan zaman aralığının uzun yıllar süren eğitim, peşi sıra gelen kısa süreli ilişkiler ve kariyer kurma çabası ile daha da kısılması. Bütün farklı mesajlar aynı kutuya konulmuş durumda: Kırklı yaşlar artık yeni otuzlar! Ancak otuz beşinize gelmeden çocuk sahibi olmalısınız.” Yumurta dondurma bu ikileme bir çözüm sunmuşa benziyor. Wildman sözlerine şöyle devam ediyor: “[yumurta dondurma] teknolojisi muhtemelen bu noktaya gelecek. Yumurta dondurmaya hakir gören kişiler bile bunun önümüzdeki beş yılda standart

prosedür haline geleceğini görüyor. Bir keresinde bir endokrinolog bana kızların 12 yaşında diş teli takacağını, üniversiteden mezun olunca yumurtalarını donduracağını ve ne zaman isterlerse o zaman hamile kalacaklarını söylemişti.” Bu öngörü doğrultusunda, çocuk doğurmak sonunda biyolojik saatten tamamen bağımsızlaşacak ve böylece kadınlar ne zaman isterlerse o zaman çocuk sahibi olabilecekler (ya da istemiyorsa hiç olmayacaklar).

Bu makaleler çocuk yetiştirmenin ertelenmesinin, kişinin kendine yatırım yapmasının, kendi portföyünü ve kredi notunu oluşturmasının ve pazar değerini yükseltmesinin, yükselen yeni feminist söylemin ayrılmaz bir parçası haline geldiğini açıkça gösteriyor. Wildman’ın makalesinde alıntısına yer verilen bir diğer kadının vurguladığı üzere, “Sanki, kendim olmuştum! [Evlilik, çocuklar] olmam gereken yer değilmiş gibi hissediyorum.” Orta -ve üst orta- sınıf kadınlar şu anda kendi hayatlarını planlamaktan sorumlu addediliyorlar; böylece, her bir kadın, profesyonel yaşamını rayına oturttuğunda hem kendisine bir kariyer yapabilir hem de bir aile sahibi olabilir.

Ayrıca, çocuk sahibi olmanın ertelenmesi ve yumurta dondurma teknolojisinin gelişmesiyle çocuk doğurmanın daha da iktisadi bir hal alacağı görülüyor. Bazı kadınlar yumurtalarını başarıyla dondurma, rahim kiralama ve çocuk bakıcıları tutma imkânına sahip olduğunda, ırk ve sınıf temelli toplumsal cinsiyet sömürsünün yeni ve yoğunlaşmış biçimleri ortaya çıkacaktır. Aslında, güçlü kadınların ilerledikleri bu yol kaçınılmaz olarak kolayca vazgeçilebilir, çoğunluğunu kadınların teşkil edeceği yeni hizmet sağlayıcı topluluklar oluşturacaktır. “The True Cost of Leaning In” [Sınırları Zorlamanın Gerçek Maliyeti] makalesinde Hannah Seligson’un (2013) tasvir ettiği üzere, “iyi bir kariyer” ve bir aile isteyen kadınlar her şeyi çekip çevirebilmek için bir hizmetçi ordusuna ihtiyaç duyarlar: bir dadı, bir temizlikçi ve bir de bakıcı. Bütün bu hizmet sağlayan kişiler “temizlik, yemek, ortalığı toplama, çocuk bakımı ve çamaşır” işlerini üstlenirler ve bunun maliyeti yılda 96.261 ABD dolarıdır.

Ancak, neoliberalizm insan hayatının daha fazla alanını sömürgeleştirdikçe ve orta sınıf kadınları insan sermayesine dönüştürdükçe, neoliberal feminizm de şu anda, çelişkili bir şekilde ve beklenenin aksine, profesyonel gelişimin yanı sıra çocuk doğurmayı kariyerinde yükselen kadınların olağan yolculuklarının bir parçası olarak koruyarak, bütün bu dönüşüme bir tepki olarak iş görüyor. Neoliberal feminizm neoliberal akılcılığı daha da sağlamlaştırır ve hızla ilerleyen kültürel dönüşümle bazı dişi öznelerin insan sermayesi olarak yeniden üretimine yardımcı olur. Orta sınıf kadınların çocuk doğurma konusunda hâlâ muhatap kabul edildiğini göz önüne alırsak, bu tür bir feminizmin ortaya çıkışı kadınlar için bu dönüşümün henüz tamamlanmadığını da göstermektedir.

Ancak, denge söyleminin gelecek kipine dönüşmesi, bazı toplumsal cinsiyet bağlantıları zayıflarken bir yandan da cinsiyetlendirilmiş yeni öznellik biçimlerinin oluştuğunu ortaya koymaktadır. Neoliberalizm insan ve birey özgürlüğünü piyasa anlamıyla özgürlüğe indirgedikçe, özel ve kamusal arasındaki eşik çöküyor. Özel-kamusal ayrımının kurucu unsur olduğu liberalizmden farklı olarak, neoliberalizmin aile içindeki ücretsiz iş ya da faaliyete işaret eden ne bir kelime dağarcığı ne de bir çerçevesi bulunmakta. Diğer yandan neoliberal feminizm ev işleri ve çocuk bakımı görevlerinin vasat addedilen kadınlara devredilmesiyle bu işlerden gelir kazanılmasını sağlamaktadır. Yani, başarılı kadınların evlerindeki çocuk bakımı ve temizlik işleri için ücret alacak bir kadın sınıfı oluşacak ancak bu kadınların kendi evlerinde yaptıkları doğum ve bakım işleri karşılanmayacak, bunların değeri ölçülmeyecektir. Bu durum, bazı işlerin ücreti karşılanırken bazılarının karşılanmadığını gösterdiği gibi aynı zamanda işgücü piyasasına girebilecek potansiyel değere sahip çocuklara yapılan özel yatırıma da dikkat çekmektedir. Dahası, bu mesele devrimci Marksist bir kampanyanın nasıl neoliberal düzen tarafından benimsenip yeni bir güzergâha sevk edileceğine dair kayda değer bir ironiye de işaret etmektedir¹¹. Aslında, özgürleşmeye giden yola hizmet etmek yerine evdeki temizlik ve bakım işleri karşılığında ücret ödenmesi, sınıf ve ırk temelli toplumsal cinsiyet tabakalaşmasını ve sömürsünü yaratarak ve pekiştirerek, piyasa aklını güçlendirmeye ve yaygınlaştırmaya yarıyor. Diğer yandan, eğer her şey, hatta insanlar bile, sermaye yatırımı ve beğenisi temelinde basit bir maliyet-kazanç hesabına indirgenseydi, o zaman çocuk doğurma faaliyetinin ve bakım işinin bu yeni düzende hiçbir kavramsal alanı olmazdı. Bir başka ifadeyle, çocuk doğurma ve bakım işleri “tüm bu gelişen, olgunlaşan ve eskimiş insan sermayesi, çocuklar, yetişkinler, engelliler ve yaşlılar için görünmez altyapı” olmaya devam etmektedir (Brown 2015, 105).

Sonuç

Bütün bu tartışmaları toparlama mahiyetinde, dikkat çekilmesi gereken en önemli husus, ABD’deki feminizme her zaman egemen olan ve kadınların erkeklerle eşit koşullarda kamusal hayata katılma hakkı üzerinde duran (Funk 2013) liberal feminizmin kadınların kurtuluşunu özel alandan kamusal alana geçiş olarak kavramsallaştırmasıdır (bkz. Scott 2011; Farris, yakında). Hochschild’ın klasikleşen *The Second Shift* ve daha sonraki *The Time Bind* (2001) [*Zaman Çıkmazı*] kitaplarındaki ve hatta Hochschild’dan esinlenen *At the Heart of Work and Family* [*İş ve Ailenin Kalbinde*] (Garey and Hansen 2011) gibi diğer eserlerdeki feminist tartışmalar, özellikle de ev içi işlerin sorumluluğunun son kertede kadınlarda olduğu yönündeki kökleri derinlere uzanan varsayımı da göz önünde bulundurarak, kadınların iş ve aile hayatı arasında yürüttüğü zorlu müzakereyi öne çıkarıyorlar. Aslında, pek çok feminist siyaset kuramcısı liberalizmin,

özellikle de modern demokrasilerde kendini gösterdiği şekliyle, özel-kamusal alan ayrımı etrafında yapılandığını ve bu ayrım aracılığıyla kurulduğunu çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştu. Bu ayrımda, kamusal alan hakların kullanıldığı ve bireyselliğin ifade edildiği alanken, ailenin özel alanı ise ihtiyaçların ve duygusal bağların yönettiği bir alandı (örneğin, bkz. Elshtain 1981; Pateman 1988; Brown 1995). Baskın siyasi tahayyülün bir parçası olarak liberal demokrasilerde kamusal ve özel alanlar arasında söylemsel ve normatif bir ayrım yaratmış ve bu ayrımı sürdürmüştür. Bu ayrım, elbette ki her zaman cinsiyetli bir ayrımdır ve liberal demokrasilerdeki cinsiyet temelli işbölümünü doğallaştırmaya hizmet etmiştir.

Dahası, özel ve kamusal ayrımının zaten kendisi erkeklerin toplum hayatına katılırken kadınların aile içinde konuşlandıkları ön kabulü ile ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, liberalizmin mekâna dayalı bir cinsiyet ayrımı aracılığıyla kurulduğu anlaşılmalıdır. Bu durum liberal feminizm için, daha ilk ortaya çıktığı andan bu yana bir ikilem ve miras anlamına gelmektedir. Eğer kadınların kurtuluşu “erkeklerle aynı faaliyetlere dahil olabilmeleri” (Scott 2011, 33) olarak algılanırsa, o zaman çocuk doğurma ve bakım işleri bu kurtuluş kavramının neresinde konumlanmaktadır? Daha kuramsal bir şekilde ifade etmek gerekirse, çocuk doğurma ve bakım işleri ikilemi, kamu-özel ayrımı kurması ve istemeden de olsa kamusal alanı bir özgürlük mekânı olarak yüceltmesi nedenleriyle birlikte, liberal feminizmin kurtuluş anlayışına gölge düşürmeye ve karşı gelmeye devam edecektir.

Pek çok açıdan neoliberal denge söylemi, çocuk doğurma ikilemini ve çifte mesai meselesini, anneliği kadınların bireysel yaşamlarının normal bir parçası olarak (yeniden) tanımlayarak çözenin bir yolu şeklinde ortaya çıktı. Annenin üzerindeki sorumlulukların artması ve mutlu denge söylemi kamusal tartışmaya liberal feminizmin kazanımlarına karşı verilmiş basit bir tepki olarak değil, yükselen neoliberal feminizmin bir nüvesi olarak girdi. Neoliberal feminizm mevcut durumda liberal feminist söyleme yaklaşmaktadır çünkü öznelerin kendine yatırım yapan insan sermayesine dönüşümü, kadınların kurtuluşunu profesyonel başarı olarak algılayan düşünceyle uyuşmaktadır. Ek olarak, neoliberal akıl liberal feminizmin mirası olan mutlu iş-aile dengesi idealini de bünyesine kazandırmıştır (Rottenberg 2014a). İş-aile dengesinin geleceği, sonuç olarak, çocuk doğurma ve -önem atfedilmediği ve başka kişilere giderek daha fazla yaptırıldığı için- artan oranda görünmeyen cinsiyet temelli işbölümü arasındaki ikilemi yönetmenin bir aracı olmaya hizmet etmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere, orta sınıf kadınların insan sermayesine dönüştürüldüğü yavaş ilerleyen fakat henüz nihayete ermemiş bir sürece tanıklık ediyoruz çünkü neoliberal feminizm hâlâ bu kadın topluluğuna seslenirken çocuk doğurmayı bu seslenişin normatif bir parçası olarak kullanıyor.

Bu henüz tamamlanmamış dönüşüm süreci günümüz medyasındaki genç ve yüksek potansiyelli kadın temsillerinde oldukça açık bir şekilde görülüyor. Bu kadınlara çocuk doğurmaktan (henüz) vazgeçmemeleri ancak bunu ertelemeleri salık veriliyor. Ancak, teknoloji öyle bir şekilde geliyor ki bu kadın topluluğunun mensupları büyük ihtimalle çocuk doğurma ve ev işleri hizmetini giderek daha fazla dışarıdan satın alabilecek ve böylece bir yandan insan sermayesi olarak arzu uyandıran öznelerin yerlerinin sağlamlaşması güvence altına alınırken, diğer yandan kendi sorumluluklarını üstlenmemiş olarak görülen bir başka kadın sınıfı sömürülebilir ve tüketilip bir kenara atılabilir olarak tanımlanacak. Bir kere orta sınıf kadınların dönüşümü az çok tamamlandığında, *denge* tamamen farklı bir anlam kazanacak, çünkü bu kadınlar artık çocuk doğurma ve bakım işlerini yapmak yerine, en iyi ihtimalle, bunları idare edecekler. Bu gerçekleştiğinde, toplumsal cinsiyet temelli itaatın reddi ve cinsiyetçi işbölümünün yeniden doğallaştırması süreci de aşağı yukarı tamamlanmış olacak. Dahası, piyasa aklı özel kamusal ayrımını aşındırıp anlamsız kıldıkça, toplumsal cinsiyet temelli baskıya karşı liberal feminizme içkin en basit eleştirinin mücadelesini vermek bile son derece zor hale gelecek. Son olarak, çocuk doğurmanın ve bakım işlerinin başka kişilere devredilmesi bugüne kıyasla daha da yaygınlaştıkça dışı öznelliklerin tamamen ayrışması söz konusu olacaktır: kıymetli, sermaye çeken azınlık ve geriye kalan kıymetsizler.

Dolayısıyla, gelecek mefhumunun neoliberal feminizm içerisinde gelişmesi hiç de tesadüf değil çünkü dengenin gelecekte kurulacağı vaadi neoliberal aklın günümüzdeki en kırılğan fay hattını örtmeye yardımcı oluyor: Bu, neoliberalizmin henüz kabul edemediği ancak varsaydığı, ilk başta insan sermayesinin üretimi için gerekli cinsiyetlendirilmiş koşulları mümkün kılan bakım işidir. Fakat giderek daha fazla sayıda yüksek potansiyelli kadın çocuk doğurma ve bakım işlerini satın aldıkça, denge söylemi de muhtemelen gerileyecek. Böylece, neoliberal feminizm kendine akıllıca yatırım yapabilen ve sermaye değerini artırabilen küçük bir özne sınıfı üretirken eşzamanlı olarak, ve korkutucu bir biçimde, harcanabilir, sömürülebilir ve çöpe atılabilir büyük bir kadın sınıfı da üretecektir.

Bu durum gerçekleştiğinde (daha açık bir ifadeyle, özel alan ile kamusal alan arasındaki eşik piyasa aklının hayatın bütün alanlarına sızması neticesinde yok olduğunda) neoliberal aklı eleştirel bir yaklaşımla sorgulayabileceğimiz çok daha az araca veya baskı gücüne sahip olacağız. Neoliberal feminizm, yeni bir güçsüzleştirilmiş kadınlar sınıfı üretirken bir yandan da dezavantajlı kadınlara karşı yükümlülükleri kırmakla kalmıyor, buna ilaveten, cinsel farklılıkları doğallaştıran koşulları aktif ve performatif bir biçimde unutarak alternatif gelecekleri hayal etmeyi de zorlaştırıyor ve bizi eleştiren düşüncenin sözcüklerinin yittiği bir manzara karşısında şaşkın bir vaziyette bırakıyor.

Teşekkür

Neve Gordon ve Sara Farris'e, ayrıca Andrew Mazzaschi ve *Signs*'ın isimsiz çalışma grubu üyelerine faydalı yorumları için teşekkür ederim. Bu araştırma Marie Sklodowska Curie Bireysel Bursu aracılığıyla Avrupa Komisyonu'nun 2020 Horizon araştırma programı desteğiyle yapılmıştır. RNF (704010).

Kaynakça

Adam, Barbara, Ulrich Beck, ve Joost Van Loon, vd. 2000. *The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory*. Londra: Sage.

Beck, Ulrich. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. Çev. Mark Ritter. Londra: Sage.

Belkin, Lisa. 2003. "The Opt-Out Revolution." *New York Times*, 26 Ekim 2003. <http://www.nytimes.com/2003/10/26/magazine/26WOMEN.html>.

Brown, Wendy. 1995. *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Brown, Wendy. 2003. "Neo-liberalism and the End of Liberal Democracy." *Theory and Event* 7(1):37-59.

Brown, Wendy. 2015. *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone.

Coontz, Stephanie. 2013. "Why Gender Equality Stalled." *New York Times*, 16 Şubat 2013. <http://www.nytimes.com/2013/02/17/opinion/sunday/why-gender-equality-stalled.html>.

Eisenstein, Zillah. 2013. "'Leaning In' in Iraq: Women's Rights and War?" *Al Jazeera*, 23 Mart 2013. <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/03/2013323141149557391.html>.

Elshtain, Jean Bethke. 1981. *Public Man, Private Woman: Women in Social and Political Thought*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Farris, Sara. Yakında yayımlanacak eser. "In the Name of Women's Rights: The Rise of Femonationalism." Durham, NC: Duke University Press.

Foucault, Michel. 1988. *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*. Yay. haz. Luther H. Martin, Huck Gutman, ve Patrick H. Hutton. Amherst: University of Massachusetts Press.

Fraser, Nancy. 2013. *Fortunes of Feminism: From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis*. Londra: Verso.

Funk, Nanette. 2013. "Contra Fraser on Feminism and Neoliberalism." *Hypatia* 28(1):179-96.

Garey, Anita Ilt, ve Karen V. Hansen, yay haz. 2011. *At the Heart of Work and Family: Engaging the Ideas of Arlie Hochschild*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Gill, Rosalind. 2007. "Postfeminist Media Culture: Elements of a Sensibility." *European Journal of Cultural Studies* 10(2):147-66.

Gordon, Colin. 1991. "Governmental Rationality: An Introduction." *The Foucault Effect: Studies in Governmentality: with Two Lectures and an Interview with Michel Foucault* içinde, yay. haz. Graham Burchell, Colin Gordon, ve Peter Miller, 1-25. Chicago: University of Chicago Press.

- Harvey, David. 2005. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hochschild, Arlie ve Anne Machung (1989) 2003. *The Second Shift*. New York: Penguin.
- Hochschild, Arlie. 2001. *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York: Holt.
- Huffer, Lynne. 2013. "It's the Economy, Sister." Al Jazeera, 18 Mart 2013. <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/03/201331885644977848.html>.
- Jung, Moon-Kie. 2015. *Beneath the Surface of White Supremacy: Denaturalizing U.S. Racisms Past and Present*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Larner, Wendy. 2000. "Neo-liberalism: Policy, Ideology, Governmentality." *Studies in Political Economy*, no. 63: 5–25.
- Marcotte, Amanda. 2012. "Women Want Hook-up Culture." *Slate*, 23 Ağustos 2012. http://www.slate.com/blogs/xx_factor/2012/08/23/hook_up_culture_women_actually_want_it_and_less_needy_men_too_.html.
- McRobbie, Angela. 2009. *The Aftermath of Feminism: Gender, Culture and Social Change*. Londra: Sage.
- McRobbie, Angela. 2013. "Feminism, the Family and the New 'Mediated' Maternalism." *New Formations*, vol. 80–81: 119–37.
- McRobbie, Angela. 2015. "Notes on the Perfect: Competitive Femininity in Neoliberal Times." *Australian Feminist Studies* 30(83):3–20.
- Orloff, Ann, ve Talia Schiff. 2014. "Feminists in Power: Rethinking Gender Equality after the Second Wave." *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences* içinde, yay. haz. Robert Kosslyn ve Robert Scott. Londra: Sage. doi:10.1002 /9781118900772.etrds0131.
- Pateman, Carole. 1988. *The Sexual Contract*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Prügl, Elisabeth. 2015. "Neoliberalising Feminism." *New Political Economy* 20(4):614–31.
- Ridley, Jan. 2014. "Career Women Are Having 'Egg-Freezing' Parties." *New York Post*, 13 Ağustos 2014. <http://nypost.com/2014/08/13/nyc-career-women-gather-at-egg-freezing-party/>.
- Rodier, Kristin ve Michelle Meagher. 2014. "In Her Own Time: Rihanna, Postfeminism, and Domestic Violence." *Women: A Cultural Review* 25(2):176–93.
- Rosin, Hanna. 2012. "Boys on the Side." *Atlantic*, September. <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2012/09/boys-on-the-side/309062/>.
- Rottenberg, Catherine 2013. "Hijacking Feminism." Al Jazeera, 25 Mart 2013. <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/03/201332510121757700.html>.
- Rottenberg, Catherine. 2014a. "Happiness and the Liberal Imagination: How Superwoman Became Balanced." *Feminist Studies* 40(1):144–68.
- Rottenberg, Catherine. 2014b. "The Rise of Neoliberal Feminism." *Cultural Studies* 28(3): 418–37.
- Sandberg, Sheryl. 2013. *Lean In: Women, Work, and the Will to Lead*. New York: Knopf.
- Scott, Joan Wallach. 2011. *The Fantasy of Feminist History*. Durham, NC: Duke University Press.
- Seligson, Hannah. 2013. "The True Cost of Leaning In." *Daily Beast*, 22 Mart 2013. <http://www.thedailybeast.com/articles/2013/03/22/the-true-cost-of-leaning-in.html>.

Slaughter Anne-Marie. 2012. “Why Women Still Can’t Have It All.” Atlantic, Temmuz /Ağustos. <http://www.theatlantic.com/magazine/print/2012/07/why-women-still-cant-have-it-all/309020/>.

Taylor, Kate. 2013. “Sex on Campus: She Can Play That Game, Too.” New York Times, 12 Temmuz 2013. <http://www.nytimes.com/2013/07/14/fashion/sex-on-campus-she-can-play-that-game-too.html>.

Valenti, Jessica. 2014. “When Everyone Is a Feminist, Is Anyone?” Guardian, 24 Kasım 2014. <http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/nov/24/when-everyone-is-a-feminist>.

Warner, Judith. 2013. The Opt-Out Generation Wants Back In.” New York Times, 7 Ağustos 2013. <http://www.nytimes.com/2013/08/11/magazine/the-opt-out-generation-wants-back-in.html>.

Wildman, Sarah. 2013. “Stop Time.” New York Magazine, 7 Mart 2013. <http://nymag.com/nymetro/health/features/14719/>.

Zulver, Julia. 2014. “Is Emma Watson the Right Woman for the Job?” Al Jazeera, 24 Eylül 2014. <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2014/09/emma-watson-not-right-woman-job-20149245235239187.html>.

¹ Bu makalenin orijinali *Signs: Journal of Women in Culture and Society* dergisinde yayımlanmıştır. Bkz. “Neoliberal Feminism and the Future of Human Capital”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 2017, vol. 42, no. 2. (c) The University of Chicago.

² Nottingham Üniversitesi Amerikan ve Kanada Araştırmaları Bölümü.

³ Emma Watson’ın BM’de yaptığı *HeForShe* videosuna YouTube üzerinden erişebilirsiniz: <https://www.youtube.com/watch?v5p-iFl4qhBsE>.

⁴ Angela McRobbie de kısa zaman önce kaleme aldığı makalesinde (2015), feminizmin iyileştirici özelliği üzerinde durmuş ve böylece postfeminizm hakkında daha önce yazdıklarını tekrardan gözden geçirmiştir.

⁵ Beyoncé’nin 2014 yılının Ağustos ayında düzenlenen MTV Video Müzik Ödülleri’nde arka planında “FEMİNİST” yazan bir sahnede gururla duruşunu hatırlamanız yeterli olacaktır. Bkz: http://www.huffingtonpost.com/2014/08/25/beyonce-feminist-vmas_n_5708475.html.

⁶ Örneğin, Julia Zulver (2014) *Al Jazeera*’da çıkan yazısında, Birleşmiş Milletler’in “beyaz, Batılı, heteroseksüel, üst sınıf bir kadını” seçmesini, bununla yetinmeyip bir de “birleşmiş milletler topluluğuna” hitaben konuşmasının istenmesini eleştirmiş, aynı zamanda Emma Watson’ın “aşırı basite indirgenmiş, modası geçmiş bir toplumsal cinsiyet söylemi” kullandığının altını çizmiştir.

⁷ Bir iktisat kurmanı olan *trickle-down* Türkçede aşağıya sızdırma, damlatma anlamına gelmektedir. (Ç.N.)

⁸ Burada hitap edilen kitle heteroseksüel orta sınıf kadınların ötesine geçiyor, giderek tüm azimli orta sınıf kadınları, heteroseksüel olan ve olmayanları, kapsıyor. Böylece, meselenin ruhu değişmeden heteroseksüel çift sadece homonormatif çiftle yer değiştiriyor.

⁹ Büyük ölçüde Moon-Kie Jung’un ifadesiyle “ana akım gazeteciliğin doruğuna kurulmuş” *New York Times*’da yayımlanan makalelere odaklanıyorum (Jung 2015, 144).

¹⁰ Küçük çocuğu olan güçlü erkeklere yönelik medya ilgisiyle aynı durumdaki kadınlara yönelik medya ilgisi kıyas kabul etmez. Marissa Mayer’in Yahoo’nun yeni CEO’su ilan edildiğinde hamile olmasının yarattığı yaygarayı hatırlayın! Buna karşın, Google CEO’su Larry Page’in 2009 ve 2011 doğumlu iki küçük çocuğu olduğunu çok az insan bilir. Dahası, mesele erkeklerle ilgili olduğunda buna *iş-hayat çatışması* denirken, kadınlarla ilgili olduğunda genellikle *iş-aile dengesi* terimi kullanılır.

¹¹ Miranda Outman’a ait bu ifadeyi kişisel bir yazışmamızdan alıntılادم (26 Mayıs 2016).